

Januar 2016

Rapport

Fælleskabende idrætspædagogik og
livskvalitet hos mennesker med
autismespektrumforstyrrelse

Rapport er udarbejdet af: Aske Glindvad Nørgård

1.	Indholdsfortegnelse	
1.	Indholdsfortegnelse	2
2.	DEL I - Prolog.....	3
2.1	Resume.....	3
2.2	Undersøgelsens formål	3
2.3	Forskningsspørgsmål.....	4
2.4	Projektets motivation og baggrund	4
2.5	Tidligere studier relateret til emnet.....	4
2.6	Metodiske udgangspunkt.....	4
2.7	Fokusgruppeinterview	5
2.8	Observationer	5
2.9	Det teoretiske udgangspunkt.....	5
2.10	Socialpraktisk læringsforståelse som alternativ til den medicinske interventionsmodel	7
3.	DEL II - Analyse.....	7
3.1	Brugerne	7
3.2	Tidligere oplevelser	8
3.3	Idrætten er ikke målet - men midlet til at nå målet om socialisering.....	9
3.4	Positiv fællesskabende idræt	9
3.5	Fra en til mange handlekontekster	10
3.6	Magt på spil i spændet mellem rehabilitering og autismskultur	12
3.7	Idrætten som facilitator for livskvalitet.....	13
3.8	Prototypisk model for didaktik.....	15
4.	DEL III – Epilog	17
4.1	Konklusion.....	17
4.2	Fremtidige Perspektiver	18
5.	Referencer	20

2. DEL I - Prolog

2.1 Resume

Antallet af mennesker med en autisme-diagnose er støt stigende i Danmark. De seneste forekomststal viser at 1 procent af den danske befolkning er diagnosticeret indenfor autismspektret svarende til 55.000 mennesker i Danmark. Dermed udgør målgruppen en væsentlig del af de psykiatriske behandlingstilbud med pædagogiske forløb i dag- og botilbudsregi. Stigning i antallet af mennesker på verdensplan med autisme har betydet et øget fokus på pædagogiske tilgange til behandling af autisme. Særligt omkring hvilke tilgange der kan bevise at have en gavnlige effekt ud fra forskelligt metodisk grundlag. Traditionelt set har tilgangene været præget en naturvidenskabelig tilgang til pædagogikken med udgangspunkt i de forskellige vanskeligheder der kendetegner målgruppen. De senere år er der sket en udvikling indenfor feltet og der har været en stigende interesse for begrebet livskvalitet, som har nogle andre udgangspunkter for læring og udvikling end de biologiske funderede. Den nyeste udvikling sker i forhold til en socialpraktisk læringsforståelse, hvor man går fra at være individfokuseret til at være fokuseret på de fællesskaber og relationer som er mulige i de kontekster mennesker med autisme bevæger sig i (Jf. Gustafson & Mørck). Med projektet "fællesskabende idrætspædagogik og livskvalitet hos mennesker med autismspektrumforstyrrelse" bygger vi på denne tilgang og stiller skrappt på relationsdannelse, aktiv deltagelse og inklusion i fællesskaber omkring holdidræt på Autismecenter Nord-Bo. Resultaterne viser at der sker en positiv udvikling i forhold til at blive en del af et fællesskab og føle sig inkluderet, som forudsætning for socialisering. På den måde er holdidrætten ikke selv målet i sig selv, men midlet til at opnå målet delagtiggørelsen i et socialt fællesskab. Netop oplevelsen af at indgå i fællesskaber med andre er en central problemstilling for målgruppen, da det er udgangspunktet for autismspektrum-forstyrrelsen.

2.2 Undersøgelsens formål

Formålet med projektet har været at undersøge hvordan (normaltbegavede) mennesker med autismspektrumforstyrrelse (ASF) deltager i idrætslige fællesskaber og hvorvidt livskvalitet fremmes på baggrund af inklusion i disse fællesskaber. Herunder hvorvidt fællesskaberne skaber mulighed for udvikling af gensidighed i socialt samspil og kommunikation og dermed overskride vanskeligheder forbundet med diagnosen (Jf. ICD-10) Det var målet at udarbejde en didaktisk model (prototype) i samarbejde med personalet i idrætsundervisningen ved Autismecenter Nord-Bo og derfra beskrive en pædagogisk tilgang, som rækker ind i undervisningen på pædagoguddannelsen ved UCN.

2.3 Forskningsspørgsmål

FS 1. Hvordan formidles idrætsundervisning så brugerne henholdsvis overskrider vanskeligheder ved autisme og indgår som inkluderede deltagere i idrætslige fællesskaber, FS 2. Og kan der påvises en sammenhæng mellem deltagelse i disse idrætslige fællesskaber og facilitering af livskvalitet.

2.4 Projektets motivation og baggrund

Antallet af personer diagnosticeret indenfor autismspektrumforstyrrelse (ASF) har været støt stigende siden ICD-10 udkom i 1994. Ifølge socialstyrelsen har 1 ud af 110 personer i dag en diagnose indenfor ASF. Stigningen i antal af personer med autisme har betydet et øget fokus på behandling, som ses på forskellige niveauer. Eksempelvis i forskning og i pædagogisk praksis.

Personer med ASF beskrives ud fra diagnosemanualen med vanskeligheder i forestillingsevnen, i gensidighed i socialt samspil samt i evnen til at kommunikere. Konsekvensen er at personen med ASF fremstår som mindre socialt kompetent og har svært ved at afkode andre menneskers tanker, følelser og handlinger. Desuden beskrives repetitive adfærdsmønstre som konsekvens af nedsat forestillingsevne (Jf. ICD-10).

2.5 Tidligere studier relateret til emnet

Et review af 16 tidligere effektmålinger viser en række positive faktorer i forhold til behandling af autisme som følge af individuel baseret fysisk aktivitet, men konkluderer samtidig at fremtidige undersøgelser skal afdække kollektive tilgange til idræt og forklare hvad der sker i samspillet mellem deltagerne i fælles idrætslige aktiviteter (Michelle Sowa et al. 2012).

I et andet større review har en gruppe forskere kigget nærmere på 18 studier ud fra udvalgte kriterier omkring målgruppe, typer af motion og effekt. Fremadrettet peger undersøgelsen på, at der er behov for en præcisering af en didaktisk læringsmodel for tilgangen til fysisk aktivitet med målgruppen samt at hele spekteret bliver genstand for undersøgelse, da målgrupperne i disse undersøgelser var begrænset til primært personer med infantil autisme og ikke personer med Aspergers syndrom. Til sidst vil en præcisering af hvilke mekanismer der faciliterer livskvalitet kunne udvide den eksisterende viden (Ashbaugh, Kristen et al. 2010).

2.6 Metodiske udgangspunkt

For at kunne besvare vores forskningsspørgsmål er der lavet seks fokusgruppeinterview med både brugere og personale over en tre måneders periode. Der er lavet observationer i idrætsundervisningen med videooptagelser i samme periode. I praksis har arbejdet været tilrettelagt således at vi har lavet observationer i idrætsundervisningen på Autisceceter

Nord-Bo om formiddagen, derefter har vi lavet interviews med brugere og dernæst personalet. Herefter har vi bearbejdet data og forberedt de kommende interviews. Der har indgået tre brugere og tre personaler i fokusgruppeinterview mens hele idrætsholdet har været genstand for observationer i alt fire personaler og 18 brugere.

2.7 Fokusgruppeinterview

Vi tog udgangspunkt i at fokusgruppeinterviewet var en ikke-styret interviewstil, hvor det handlede om at få så mange synspunkter frem omkring vores emner som muligt. Kvale beskriver processen ud fra et hermeneutisk perspektiv, hvor det handler om at få et indblik i den interviewedes livsverden og fortolkninger heraf (Kvale, 2009). Praksisforskning ud fra en subjektvidenskabelig tilgang, som vi har anvendt, har samme udgangspunkt, hvor 1. personstandpunktet handler om at få subjektive betydninger og forståelse af praksis til at stå frem. Praksisforskeren og medforskerne opnår igennem processen en intersubjektiv forståelse, et gensidigt indblik samt forståelse for hinandens interesser og handlegrunde. Det overordnede mål er at udvide deltagernes (brugernes) handlemuligheder i praksis (Mørck, 1995).

2.8 Observationer

Vi har anvendt åbne feltobservationer til at iagttage, dels deltagernes samspil og gensidige relationer i fællesskabet og dels til at iagttage personalets formidling i undervisningen. Vi har lavet indirekte strukturerede observationer med videooptagelser af undervisningen (Aagerup, 2014). Efterfølgende er optagelserne blevet analyseret med henblik på registrering af tegn som giver et billede af hvilke muligheder og begrænsninger der eksisterer for deltagelse i fællesskabet. Tegn defineres som ydre adfærd hvormed vi kan registrere, eksempelvis, glæde, vrede eller frustration under forskellige kategorier som "deltagelse i opvarmning, deltagelse i spil på banen, deltagelse i kommunikation med undervisere, deltagelse i gensidig kommunikation med andre brugere".

2.9 Det teoretiske udgangspunkt

Udgangspunktet for projektet var at vi på baggrund af manglende viden gerne ville undersøge hvordan mennesker med ASF deltager i idrætslige fællesskaber og hvorvidt idrætten kan facilitere livskvalitet (Jf. Ashbaugh, 2010). Yderligere ønskede vi at beskrive en prototypisk (didaktisk) model for hvordan pædagoger kan gribe formidlingen i disse kontekster an.

Til det behøver vi et begrebsapparat der kan filtrere resultaterne igennem en fællesskabsorienteret lærings- og udviklingsteori. Med andre ord, vi må have begreber der kan indfange hvad der sker i fællesskaber og som kan hjælpe os med at analysere og bearbejde de data vi kommer frem til. Herudover er det væsentligt, at der en sammenhæng i mellem metode og analyse således projektet fremstår konsistent og validt.

Vores analyseapparat tager afsæt i teori om praksisfællesskaber (Jf. Lave & Wenger) og en subjektvidenskabelig tilgang (V. Mørck, Dreier & Holzkamp).

Deltagelse er et centralt fagbegreb i undersøgelsen og handler om "deltagelse" rettet mod fællesskaber". Det vil sige, at når vi anvender begrebet "deltagelse" skal det altid ses i forhold til hvordan brugerne handler ind i de idrætslige fællesskaber. Lave og Wenger definerer ikke fællesskab som værende lig med enhed. Tværtimod har deltagerne i et fællesskab mange forskellige måder at deltage på. Eksempelvis vil nogen være øvede mens andre er uøvede deltagere (nyankomne og veteraner). Deltagelse skal også ses i relation de kontekstuelle betingelser individet lever under. Forstået på den måde, at individet på en gang er producent af disse betingelser og lever under dem. I undersøgelsen består praksisfællesskabet af både personale og brugere. Derfor bliver magt også et interessant analysebegreb, da vi forudsætter at der eksisterer et magtforhold imellem deltagerne. Dermed bliver de livsbetingelser der produceres og handles udi vigtige for undersøgelsen. I forlængelse heraf inddrages begrebet fælles virksomhed og hvorvidt brugerne har medbestemmelse på eksempelvis de aktiviteter de indgår i? Fælles virksomhed kan også hjælpe os i forhold til at se på hvordan relationer bliver til i socialt samspil og ved gensidighed i kommunikationen (Jf. Lave og Wenger).

Ud over *deltagelses-begrebet og praksisfællesskaber* er handleevne et centralt begreb i undersøgelsen og indgår i FS1. Handleevne skal forstås i relation til deltagelse i fællesskabet. Fællesskabet opstiller nogle muligheder og begrænsninger for det enkelte individs deltagelse og dermed handleevne. Når vi i FS1 skriver, at vi vil se på *vanskeligheder der overskrides og muligheder der skabes*, sker det med baggrund i begrebet handleevne. Vi kan her sondre i mellem almengjort og restriktiv handleevne. Ved almengjort handleevne har brugerne høj grad af indflydelse og rådighed over deres deltagelse i undervisningen. Mens restriktiv handleevne linker til en række begrænsninger i handleevnen. Begrebet har klar sammenhæng med den måde undervisningen formidles på. Eksempelvis har pædagogernes inddragelse af brugerne i valg af aktiviteter, instruktioner, egen adfærd og brug af sprog, stor betydning for hvorvidt brugerne oplever muligheder eller begrænsninger i handleevne (Holzkamp, 2005).

I relation til at afdække hvorvidt deltagerne oplever sig inkluderet i undervisningen anvender vi interpellationsbegrebet ved at betragte individet som ideologisk og knyttet an til subjektivering i forskellige diskurser (Mørck, 2006). I praksis betyder det at individet indgår i en dobbeltproces, hvor ideologien prajer subjektet, der lader sig interpellere i en særlig subjektposition. Dette knytter an til in- og eksklusion, da inklusion handler om at svare den prajning som kommer fra praksis med genkendelse. Det vil sige, at egenskaber som at afkode normer og regler i lige netop dette fællesskab er afgørende for hvorvidt deltageren optages eller ej (Ibid.). Her taler vi direkte ind i nogle af de vanskeligheder, der er forbundet med diagnosen (Jf. Attwood, 2008) Derfor er det interessant, at se på hvordan brugerne

overskrider disse vanskeligheder og finder handlemuligheder som legitime deltagere i idrætsundervisningen.

2.10 Socialpraktisk læringsforståelse som alternativ til den medicinske interventionsmodel

Størstedelen af forskning i autisme (inklusiv ovenstående) tager afsæt i en medicinsk forståelse, der sigter mod at afdække dysfunktionalitet, iboende fejl og mangler - ved det enkelte individ med autisme (Gustafson, 2013). Autismeforsker Erik Schopler deler viden indenfor området op i tre vidensparadigmer. Den medicinske, habilitering og autismekultur. (Schopler, 2001). Det er med udgangspunkt i det sidste vidensparadigme at dette projekt vil beskrive hvordan deltagerne i idrætsundervisningen på et autismecenter i Danmark handler i praksisfællesskaberne ud fra et førstepersonsperspektiv, som alternativ til den medicinske forståelse i et tredjepersonsperspektiv (Jf. Gustafson & Mørck: 2013). Med andre ord, vil vi være interesseret i de processer, herunder handlinger, følelser, sociale samspil, kommunikation og tilhørsforhold (Jf. Lave & Wenger: 2003), som kommer frem hos de deltagende subjekter.

3. DEL II - Analyse

3.1 Brugere

Brugerne i vores projekt er anonymiseret med navn. De er alle sammen brugere ved Autismecenterets dagtilbud, hvor de indgå med baggrund i lov om aktiv beskæftigelsesindsats og ungdomsuddannelse for unge med særlige behov. Årsagen til deres tilknytning til Autismecenteret er deres vanskeligheder tidligere i livet forårsaget af autisme.

Frederik

Frederik er 21 år gammel og diagnosticeret med Aspergerssyndrom. Han har baggrund i den almene folkeskole, særlige klasser for mennesker med autisme i folkeskolen og har et afbrudt forløb på gymnasial uddannelse for mennesker med autisme inden han startede på Autismecenteret. Efterfølgende er han bevilliget et tilbud ved Autismecenteret under Lov om aktiv beskæftigelsesindsats. Frederik har haft idræt på specialafdelingen for mennesker med ASF i folkeskolen, på gymnasiet og i almen foreningsregi.

Casandra

Casandra er 25 år gammel og er diagnosticeret med Aspergerssyndrom. Hun har baggrund i et alment folkeskoleforløb med flere afbrudte ungdomsuddannelser som baggrund for sin tilknytning til Autismecenteret. Hun er bevilliget et tilbud under loven om særlig tilrettelagt ungdomsuddannelse for unge med særlige behov. Casandra har erfaring med idræt fra folkeskolen.

John

John er 21 år gammel og diagnosticeret med Aspergerssyndrom. Han kommer til Autismecenteret efter et forløb som socialt isoleret i en periode over 12 måneder. Han er pt. bevilliget et tilbud ved Lov om aktiv beskæftigelsesindsats. John har erfaring fra idrætsundervisning på almen folkeskole og i efterskoleregi.

Autismecenteret

Autismecenteret er et dagbehandlings- og botilbud for unge over 15 år med en ASF-diagnose under lov om aktiv beskæftigelsesindsats, hvor der udbydes særlig tilrettelagt ungdomsuddannelse for unge med særlige behov (STU). Herudover er der aktivitets- og samværstilbud, afdeling for beskyttet beskæftigelse samt en rådgivningsafdeling. Vi har samarbejdet med et ud af tre dagtilbud. I dette dagtilbud udbydes hver dag en række forskellige moduler som eksempelvis undervisning, kreativt værksted, musik, motion, svømning, gåture, ridning, køkken, produktion, samtalegrupper og holdidræt. Vi har lavet vores undersøgelse med udgangspunkt i holdidrætsmodulet. Her tilbydes brugerne to gange om ugen at dyrke en traditionel idrætsgren som holdsport. Eksempelvis fodbold, håndbold, floorball og basketball. Disse idrætsgrene er kendetegnet ved at være kaospil, hvilket har at gøre med uforudsigeligheden i spillet på banen, hvor bolden ikke følger en på forhånd defineret struktur. Modsat vægspil som badminton og tennis eller præcisionsspil som bowling og golf. Strukturen på modulet er fast med en langsigtet plan for de forskellige aktiviteter. Modulet tager udgangspunkt i at alle deltagerne mødes til morgenmad, derefter er der transport op til hallen og omklædning, efterfølgende er der opvarmning og kamp, omklædning og transport hjem. Modulet afvikles pt. fra klokken 9.00 – 12.00 inklusiv morgenmad og transport onsdage og torsdage.

3.2 Tidligere oplevelser

Fælles for Frederik, Casandra og John er at de alle har erfaringer med idræt indenfor normalområdet tidligere i deres liv. Blandt andet fra idræt i folkeskolen, på efterskolen og i foreningsregi. I deres fortællinger om tidligere oplevelser støder vi på historier som var begrænsende for deltagelse. Eksempelvis i forhold til manglende mestring af sporten, i følelsen af at være til grin og føle sig udelukket af fællesskabet samt værende stigmatiseret som en outsider generelt. Hertil kom en manglende opmærksomhed og aktiv pædagogisk indsats fra lærernes side på udfordringer omkring deltagelsen i timerne.

Samlet set er der nogle tydelige indikationer på at idræt i folkeskoletiden var forbundet med nogle udfordringer for alle tre brugere. Disse udfordringer har hæmmet deres deltagelse i idræt i folkeskolen og har været forbundet med restriktiv handleevne, som betyder at der har været begrænsninger i deres udfoldelsesmuligheder. På den måde bliver det vanskeligt at gå fra positionen som uøvet deltager og bevæge sig ind i fællesskabet som øvet deltager.

Eksempelvis ved oplevelsen af frygt for at blive udstillet som værende dårlig til sporten eller at blive grinet af. Erfaringerne fra folkeskoletiden står i kontrast til andre idrætslige arenaer som er kendetegnet ved at de ikke foregik i den almene folkeskole. Eksempelvis har Frederik erfaringer fra idræt i de specialklasser han senere kom til at gå i, som var positive og forbundet med glæde ved idræt. For Johns vedkommende var idræt på efterskolen hvor han gik efter folkeskolen også forbundet med en oplevelse af kropsliggjort glæde i gymnastikopvisninger, omend det også var forbundet med en del udfordringer. For Casandras vedkommende har hun haft glæde af gymnastik som barn, som hendes mor var ansvarlig for, ligesom hun har haft en del positive oplevelser med heste og ridning. Dette er afsættet til den idræt de unge i dag dyrker ved Autismecenteret. Billedet er mere nuanceret end blot at kropslige eller bevægelsesmæssige aktiviteter er forbundet med noget negativt.

3.3 Idrætten er ikke målet - men midlet til at nå målet om socialisering

I vores interview med brugerne stod det hurtigt klart at idrætsmodulet var mere end bare idrætten. Der kom en række udsagn frem, som ikke handlede om selve sporten og det at konkurrere i kamp. Det handlede i stedet om samarbejde, samspil, relationsdannelse, anerkendelse og positiv feedback. Senere fandt vi ud af at selve idrætten kun udgør en mindre del af modulet og dermed blev perspektivet helt anderledes. Pludselig fremstod holdidrætten ikke som målet i sig selv, men som midlet til at nå et mål, der kunne være defineret ved at handle om opbygning af relationer og positive samspil i fællesskab med andre unge. Dette står i et modsætningsforhold til den traditionelle autismpædagogik, som handler om fokus på individet og compensation for fejl og mangler og hjælp til mestringsstrategier. En tydelig kontrast var at alt foregik i fællesskaber. Lige fra at spise morgenmad sammen, til at køre i bus sammen til hallen, til at klæde om sammen, til at spille kamp sammen, for så at klæde om sammen efterfølgende, køre i bus hjem sammen og endelig spise frokost sammen. Her arbejdes der ikke ud fra et skærmet individuelt miljø, men i stedet tilbydes et forum hvor brugerne kan indgå som aktivt deltagende og handlende subjekter i fællesskab med andre.

3.4 Positiv fællesskabende idræt

Af vores datamateriale fremgår det både af interviews med brugere og personale at holdidrætten er med til at facilitere positive sociale samspil i mellem brugerne. For eksempel ansporer deltagelsen, hvad enten du er øvet eller uøvet deltager, en fornemmelse af at være genstand for omsorg og positiv opmærksomhed fra de andre brugere og personalet. Konkret udmønter det sig i en række handlinger, som eksempelvis at alle deltager i spillet, at alle får et klap på skulderen engang i mellem med beskeden "*godt gået*", at nye deltagere er genstand for ekstra omsorg, at alle taler sammen før og efter kampen og at alle brugere er

genstand for opmærksomhed og omgives af engagerede personaler. Herudover kan der registreres en række somatiske markører på videooptagelserne, så som smil, grin og jubel rettet mod hinanden. For eksempel når der gives hve five ved en scoring, eller brugeren siger "godt gået" til en holdkammerat efter en dribling, eller når en bruger driller en anden bruger med en overtrækstrøje og de begge griner af situationen, eller jubelråbet ved en afgørende scoring. På den måde danner kampen rammen om fænomenet "at gøre noget sammen" og det at opnå en samhørighedsfølelse og et fælles engagement. Kampen bliver også et fælles udgangspunkt som breder sig til andre kontekster end blot kampen. For eksempel dannes, ifølge brugerne, venskaber omkring frokostbordet når man kan snakke om idrætten og have idrætten som udgangspunkt for et fælles tredje. Disse muligheder for interaktion og relationsdannelse på kryds og tværs af handlekontekster, kan danne baggrund for udvidede livsmuligheder i og med positive oplevelser sammen med andre og deraf følgende relationelle samspil påvirker til nye positive handlemønstre.

3.5 Fra en til mange handlekontekster

Mennesker ses i den subjektvidenskabelige tilgang som deltagere i en mangfoldighed af forskellige handlesammenhænge som udgør fundamentet for hvert enkelt subjekts deltagerbane. Vi opfatter disse handlesammenhænge som en række af fællesskaber brugerne er, mere eller mindre, optagne deltagere i (Dreier, 2002). Deltagerbaner er subjektive og kan gå på tværs og krydse hinanden alt efter livsforløb. Når brugerne indgår i disse handlesammenhænge på Autismecenter Nord-bo er de på én gang skabere af fællesskab og samtidigt underlagt dette fællesskabs normer og regler. Det vil sige at de handlinger der overordnet accepteres som legale og som bliver normative udgør fundamentet for at blive optaget i disse fællesskaber. Det interessante er så hvad der kendetegner disse handlesammenhænge og hvordan de defineres? For det første er rækken af handlesammenhænge der omgiver idrætsmodulet lang. I interviewene nævner brugerne at den første handlesammenhæng der relaterer sig til idrætsmodulet er (1) "når tasken til idræt pakkes i hjemmet". Denne handlekontekst er forbundet med en forventningens glæde til idrætten. Herefter kommer (2) transport til Autismecenteret og (3) det første modul inden idrætsundervisningen. Selve de handlesammenhænge som direkte relaterer sig til idrætsmodulet starter ved (4) fælles morgenmad inden der er afgang og (5) transport til hallen. Her er der fælles beskeder, der tales om dagens idræt og de positive forventninger fornemmes i følge brugerne. Så er der (6) omklædning, (7) opvarmning og (8) kampen. Efterfølgende er der (9) omklædning, (10) transport hjem og (11) fælles frokost med de andre brugere på Autismecenteret. Alle disse handlesammenhænge er kendetegnet ved en høj grad af tolerance overfor hinandens forskellighed og accept af hvert enkelt individ. Særlig tydeligt bliver dette i observationerne i kampsituationerne hvor den anerkendende tone og god stemning står klart frem. Der er fravær af hævde på andres vegne, hovmod,

konflikter, vold og mobning. Der er derimod opbakning til alle deltagere, der er delt opmærksomhed omkring sporten, der er ros til dem der scorer eller som laver en god aflevering. Tonen og den gode stemning bliver ikke italesat mens vi er til stede og for os som observatører fremstår disse handlinger ikke alene sympatiske, men også som en del af de sociale koder og normer. På den måde kendetegnes disse handlesammenhænge af nogle normer som er forbundet en høj grad af tolerance, inklusion og respekt for den enkelte med-bruger. Umiddelbart er det brugerne der er skaberne af den gode stemning, men personalet spiller en vigtig rolle. Det gør de ved at være opmærksomme på, at alle deltagere er aktive i spillet, at der drages omsorg for nye deltagere, at de italesætter handlinger i spillet, tager initiativ til dialog og engagerer sig og deltager aktivt i kampen. På den måde kommer underviserne til at fremstå som en slags rollemodeller for den gode stemning. Deres aktive deltagelse og engagement i spillet smitter af på brugerne og personalet anvender deres involvering i spillet til at skrue op og ned for intensiteten og spændingsniveauet i kampen. Hvorvidt brugerne indoptager de sociale handlinger og internaliserer dem kan vi ikke vurdere. Men det ser ud til at personalet via deres måde at handle på ind i aktiviteten skaber grobund for en delagtiggørelse og fælles involvering. I relation til interpellationsbegrebet, som linker til hvorvidt deltagerne forstår de sociale koder og normer og via genkendelsen af disse lader sig præge ind i kulturen, lader det til at brugerne (nogen i højere grad end andre) bliver en del af denne kultur. Vi kan se på observationerne, at brugerne selv bliver aktive i den positive feedback, i at give hve five når der er scoret et mål og være positiv i sin feedback til andre. I interviewene giver brugerne udtryk for at de forstår og intendere at følge den gode stemning. Dermed ser vi både i handling og ord at brugerne opfatter den pædagogik som pædagogerne vælger at lægge ind i modulet ved deres handlinger. I nedenstående ses et overblik over de forskellige handlekontekster som omgiver idrætsmodulet. I nogle af handlekonteksterne har vi koblet brugernes udsagn omkring tanker og følelser på teksten.

1. **Hjemmet.** Pakker taske Følelse: *Glæde.* Tanke: *Jeg glæder mig.*
2. Transport til Nord-Bo.
3. **Morgenmad.** Spiser i fællesskab (Vigtigt med den rette kost). Folk er omklædt og snakker sammen. Folk spørger: "hvad skal vi lave i dag"? Følelse: Mere intens følelse af spænding og forventningens glæde. Tanker omkring dagens aktivitet.
4. **Transport.** Køre i busser til hallen. Snakker sammen om den idræt vi skal lave – høre musik – kaster med en bold. Fornemmelse af en glad og let stemning.
5. **Omklædning.** Forskellige ankomsttider – "De gamle mænd vi klæder om sammen med". Følelse: *nedtonet glæde.* Tanke: *"Pas på hvad jeg siger"*.
6. **Opvarmning.** Kommer ind i hallen - Info vedr. dagens spil - Tre runder i hallen. Følelse: *Fornemmer rummets lyde og temperatur. Er sansende mere end tænkende.*

-
7. **Kampen.** Kampen består af to dele med en pause i midten. *God stemning – positiv feedback – der tages hensyn – der anerkendes – der spilles sammen – der kommunikeres sammen – der er fælles regler – der er fælles engagement og involvering*
Fornemmer sin krop igennem sved, forhøjet puls, frustration, glæde, forskrækkelse, frygt.
Deltageren er sansende ikke tænkende.
 8. **Tak for kampen.** Efter kampen er der et ritual som hedder "tak for kampen", hvor alle giver hve five og man kort snakker om kampen. Det handler om ros og anerkendelse. Handlingen gør at man får lyst til at komme en anden gang. *At sige; "Tak for spillet" er den bedste følelse ever (Frederik).*
 9. **Omklædning.** Dem som er i omklædningsrummet beskriver en god og hyggelig stemning.
 10. **Transport Hjem.** Afslappet stemning.
 11. **Frokost.** Der spises sammen. Holdidrætten faciliterer dannelse af nye relationer
Der beskrives somatiske effekter så som ro i kroppen, som giver mere overblik.
 12. **Ny handlekontekst.** *Noget at glæde sig til. Mere tilpas fysisk. Bedre humør.*

3.6 Magt på spil i spændet mellem habilitering og autismekultur

Et modsætningsforhold gør sig gældende omkring diskursen blandt Autismecenterets personaler. Brugerne tillægges i den daglige italesættelse nogle særlige egenskaber der relateres til vanskeligheder ved autismen. De omtales i en "de" og "vi" retorik, der implicit handler om de iboende vanskeligheder brugerne antages at have ud fra diagnosen. Et eksempel er at personalet forstår sig selv som "neurotypikere" som står i et modsætningsforhold til begrebet "menneske med autisme". I løbet af interviewene fremkommer mange eksempler hvor brugernes vanskeligheder italesættes og som kendetegnes ved en objektgørelse som begrænser handleevnen, hvor brugerne omtales i 3. persons perspektiv. Eksempelvis i følgende uddrag af interview:

Personale 1: *Jeg tror at grunden til at sport er en god ramme er, at der er nogle veldefinerede regler for hvad vi skal, som der måske ikke lige er i en almindelig samtale.*

Interviewer: *Vi kan se via observationerne, at de snakker pænt til hinanden, viser hensyn, roser hinanden. Sociale handlinger der måske ikke passer i så høj grad med det billede vi har af mennesker med autisme.*

Personale 2: *De tager mere initiativ i idrætsundervisningen end ellers i deres dagligdag. Det er måske fordi rammerne er tydelige...*

Uddraget af samtalerne med personalet viser at brugerne tillægges bestemte egenskaber som har at gøre med "behovet for veldefinerede regler", "tydelige rammer" og "konkrete instrukser". Bag disse udsagn ligger tanken om autismen med dets iboende vanskeligheder. Dette anskuer vi som et bevidst fagligt valg, men vi er også opmærksomme på dette, som et modsætningsforhold i relation til vores udgangspunkt i den fællesskabsorienterede autismpædagogik. Her er vi optaget af sproget som en markør for identitetsdannelse og på

hvordan sandheder bliver til i personalets italesættelse af brugerne og i forlængelse heraf hvordan brugerne objektiviseres. Det interessante er at diskursen forandres i de handlekontekster, som har med idrætsmodulet at gøre. Det ser ud til at den fælles idræt i nogen grad ophæver skellet i mellem personalet og brugerne. Herunder uddrag af interview med personalet:

Personel 1: *Jeg ved godt vi er dem som styre, men det er som om vi er lige inden vi går ind i kampen. Vi er alle sammen medspillere.*

Personale 2: *Det er som om magtfordelingen rykker sig lidt. Så er vi et hold. Der er en mere ligeværdig magtrelation med et asymmetrisk ansvar.*

Personale 1: *Men det handler om, at det kan godt være en af de unge som er spilstyrende. For eksempel om torsdagen så kan Allan godt gå ind og være den spilstyrende fordi han er god til det og har et godt overblik i forhold til det spil...*

Uddraget dækker over flere udsagn, hvor personalet fortæller at de har oplevelsen af at relationen mellem dem og brugerne er mere ligeværdig i de handlekontekster der har med idrætsmodulet at gøre. Det er interessant hvorfor netop idrætten udvasker skellet i mellem det vi opfatter som værende tilhørende kategorien som enten "bruger" eller "personale". Udefra set indikerer dette at idrætten kan påvirke magtmønstre og dermed ændre på forholdet i mellem bruger og personale på flere niveauer. For eksempelvis i måden at italesætte brugerne på.

3.7 Idrætten som facilitator for livskvalitet

Med hensyn til livskvalitet vidste vores observationer og interviews noget som vi, umiddelbart, opfattede som livskvalitet. Men for at validere vores observationer måtte vi have en begrebsdefinition at forholde os til. Vi har læst Siri Næss, Torbjørn Moum og John Eriksen, Livskvalitet – Forskning om det gode liv (Næss m.fl., 2011), Barbara Fredrickson, Positivitet (Fredrickson, 2010) og Martin Seligman, At Lykkedes (Seligman, 2011). Herudover har vi gennemlæst en anerkendt livskvalitetstest (Loon, 2013). Denne forskning viser at begrebet er mangefacetteret og ikke bare lader sig definere på simpel vis. Derfor betragter vi det som et overgreb, at simplificere begrebet ind i denne rapport. I stedet vil vi tage udgangspunkt i Siri Næss og understrege at det vi har gjort med livskvalitetsbegrebet perspektivere ind i en lille del af et stort begreb. Det som vi hæfter os ved i denne definition er det subjektive udgangspunkt for livskvalitet, der handler om at livskvalitet påvirkes af personlige værdier og normer, opdragelse, arv og kultur, som gør begrebet svært at inddæmme. Vi vælger at fokusere på subjektiviteten med bevidstheden om, at vi risikerer at blive reduktionistiske i vores analyse af litteraturen og dermed tilsidesætter mange af forskningens vigtige resultater på området. Men det giver os en mulighed for at tage udgangspunkt i brugernes og personalets opfattelse af begrebet og lade dem være styrende for begrebsdefinitionen.

Hvis vi ser på brugernes opfattelse af begrebet ud fra vores interview, kan vi se to forskellige spor. Det ene handler om livskvalitet knyttet til mentalt velbefindende, som handler om at være delagtiggjort og inkluderet i fællesskaber. Herunder at deltage i positive samspil med andre, at gøre noget sammen med andre, at få positiv feedback, at udvikle venskaber, at blive accepteret og set som subjekt (modsat objektivgørelse). Det andet spor syntes at handle mere om fysisk sundhed og er kendetegnet ved ro i kroppen og sindet som følge af bevægelse og fysisk aktivitet. Eksempelvis efter motion, løbe- og gåture og holdidræt. En vigtig pointe fra brugerne handler om tryghed versus utryghed. Tryghed kommer af kendte rammer på institutionen og i familien og ansporer et mentalt velbefindende. Pointen syntes at være "hvis verden er farlig og uforudsigelig er det godt med et trygt bagland". Modsat overraskede det os, at det - modsatte - også syntes at facilitere livskvalitet. Brugerne nævner "*det at gøre noget man ikke har lyst til*", som en vigtig faktor for livskvalitet. Eksempelvis at stå op om morgenen og komme i dagtilbud, at starte på holdidræt selvom der er mange deltagere, at tage med i biografen og at snakke med nye mennesker. Det er alt sammen noget der er utryghedsskabende og som brugerne måske ikke har lyst til, men efter overvindelsen af frygten for det utrygge kan der komme noget godt. Næmlig oplevelsen af at man kan trives sammen med andre, at finde venner, at lave noget sjovt sammen med andre og opnå et fælles tredje sammen med andre.

Kigger vi på personalets definition af livskvalitet for målgruppen, ses et udsagn som "*det er vigtigt at blive set som den man er*", hvilket underforstået handler om en subjektivgørelse. Sagt med en floskel handler det om; at se *mennesket bag diagnosen* og tillægge de menneskelige oplevelser og følelser værdi i sig selv ud fra et 1. persons perspektiv. Dette står i kontrast til den fremtalte diskurs med ekspert-optikken og 3. persons perspektiv, som et modsætningsforhold. Et andet væsentligt element af personalets definition af begrebet går på *positive forventninger*. Dels til livet generelt og dels i relation til idrætsmodulet. De positive forventninger handler om at have noget at glæde sig til og noget at stå op til. Dette kan være nøglen til en pædagogisk indsats, som handler om motivation til at stå ud af sin seng om morgenen og komme afsted i sit dagtilbud. Med baggrund i denne optik giver det mening, at personalet netop vælger dette element af deres definition, da vi forudsætter at en stor del af den pædagogiske praksis handler om fremmøde. Et tredje væsentligt element handler om at mestre eget liv og autonomi som anspores af positive oplevelser med andre. Dette bliver til en øvebane for autonomi. Eksempelvis kan idrætsmodulet ses som en øvebane for interaktion, positive tilknytninger/relationer og positiv rollemodellæring (vis effekt vi ikke kender). Dette faciliterer glæde igennem de før beskrevne deltagelsesmuligheder. Det vil sige, at mestring af eget liv kan komme af fællesskabende oplevelser (jf. de afsmittende effekter omkring handlekontekster) og ikke kan begrænses til et spørgsmål om træning. Eksempelvis i en målsætning om at mestre eget liv ud fra et samfunds-perspektiv (Jf. STU), som går ud på at lave bo-træning, bus-træning, adfærdstræning, træne hygiejnefærdigheder, mv., for dermed at opøve disse færdigheder.

Forskellen ligger i at nuancerer dette billede og handler om en iboende motivation og deraf kommende handleevne. Dette linker til at arbejde med indefra kommende motivation og udefra kommende pædagogisk støtte. Forenklet sagt handler det om, at et individ i trivsel har et større overskud til at klare hverdagens opgaver. Eksempelvis kan stress, der kommer af kontaktvanskeligheder, føre til at hverdagens opgaver syntes uoverskuelige. Her kan struktur og strategier til at klarer sig, være den ene side af den pædagogiske indsats, hvor den anden handler om indre motivation (livsudfoldelsesmuligheder) igennem aktive samspil. Her er holdidræt er rigtig god øvebane. Afslutningsvis må det siges at livskvalitet er et stort og bredt emne, hvor vi i ovenstående berører en lille del af det som brugerne og personalet beskriver, men som vi finder interessant. Endvidere berøres en endnu mindre del, når vi hæver os op over den forskning vi har taget udgangspunkt i. Det skal understreges, at de fællesskabende elementer og deraf følgende muligheder for relationsdannelse, almengjort handleevne og inklusion i varierende grad er med til at facilitere livskvalitet.

3.8 Prototypisk model for didaktik

I vores undersøgelse har vi set og hørt hvordan en eksemplarisk pædagogisk praksis med holdidræt for mennesker med ASF kan udføres. Vi har derfor i nedenstående beskrevet en prototypisk model til inspiration for mennesker der arbejder udi det social-og specialpædagogiske felt med holdsport. Det er vigtigt at understrege, at modellen ikke er forbundet med universalitet eller absolutter. Derfor er det ikke en færdiglavet opskrift, men skal i højere grad opfattes som inspiration til egen praksis. Med andre ord handler det om en måde, det er lykkedes nogle praktikere og borgere at mødes omkring holdsportsaktiviteter med nogle rigtigt positive resultater til følge. Modellen inddrager elementer fra både habiliterings- og autisemekultur-tilgangen. Dermed anbefaler vi i praksis, at det ikke bliver et spørgsmål om; ”enten eller”, men i højere grad et spørgsmål om, ”både og”.

Step 1 i den prototypiske model handler om planlægning. Det handler om at sætte en ramme og lave en struktur, som indbefatter tid, sted, location og beskrivelse af aktivitet. Dernæst aftaler om pædagogisk strategi. Det vil sige, hvem gør hvad (Praktisk), hvordan sørger vi for at møde vores brugere ligeværdigt, anerkendende og formidlingsmæssigt (Didaktisk).

Step 2 handler om at vælge en aktivitet, hvor udfordringer og kompetencer hænger sammen. Her det vigtigt ikke at overudfordre sin målgruppe, da det kan være stressfremmende. Der skal vælges en aktivitet som borgerne kan mestre. Det skal i den sammenhæng siges, at de fleste holdsportsaktiviteter kan tilpasse et bredt udsnit af

målgrupper. Step to er opfyldt når brugerne er i aktiviteten og glemmer tid og sted i deres fordybelse i sporten.

Step 3 handler om at det er vigtigt, at være opmærksom på sin egen attitude og deltagelse. Vi vil ud fra denne tilgang anbefale aktiv deltagelse. Gerne igennem egen interesse for aktiviteten. Vi vurderer at det er vigtigt at kunne brænde for aktiviteten, da det har en afsmittende effekt på deltagerne. Herudover har man som deltager i aktiviteten en fornemmelse af andres trivsel og velbefindende, som man ikke har hvis man er udeforstående. Udover funktionen, som motivator, skal pædagogen være opmærksom på egen attitude i relation til at være rollemodel for "positiv adfærd". Pædagogen tager initiativ til dialog, viser delt opmærksomhed, inddrage alle i fællesskabet, tager sig af og fornemmer når nogen falder udenfor og delagtiggør deltagerne fra start til slut i aktiviteten. Det er også pædagogens rolle at hæve og sænke arousalniveauerne, alt efter om der er for lidt eller megen spænding i rummet. Det kan, eksempelvis, gøres ved at deltage mere fysisk i en aktivitet eller trække sig i aktiviteten. På den måde vil pædagogen kunne styre spændingsniveauerne. Sidste vigtige element handler om affektregulering. Her er det vigtigt at kunne berolige og have fornemmelse for hvem der er ved at køre op i stressniveauerne og forebygge nogen bliver presset derhen hvor de mister selvkontrollen. Dette bygger på dels pædagogens evne til at fornemme uroen hos en borger og dels på at se tegn hos borgeren. (jf. Hart, 2009).

Step 4 handler om at etablere nogle vaner og rutiner som er fællesskabende. Det kan være alt fra en diskurs til konkrete handlinger. Det kan anbefales at indføre fælles opvarmningsøvelser eller lege, at italesætte hvordan vi forventer adfærden er anerkendende, at sige tak for kampen til alle og lave nedvarmning sammen. De fællesskabende vaner og rutiner er med til at danne grundlaget for sammenhold og samhørighed på holdet.

Step 5 handler om at en idrætsaktivitet altid kommer efter noget og før noget andet. I overstående afsnit om handlekontekster så vi hvordan holdidrætten kan have en positiv effekt efterfølgende aktiviteten og hvordan venskaber og relationer kan dannes i de følgende handlekontekster. Lige såvel som at en bruger kan have haft en dårlig dag inden idrætsaktiviteten og dette får indflydelse. Det er derfor vigtigt at tænke over hvordan vi påvirker de kommende handlekontekster, som brugerne kommer til at indgå i og arbejde med de udfordringer som borgeren kommer med ind i aktiviteten.

Den fællesskabende bevægelsesaktivitet ud fra denne model bygger på cirkulation og det er vigtigt at tage de erfaringer med, som gøres den første gang til næste gang. Derefter benyttes modellen igen som skabelon for aktiviteten og de forskellige step diskuteres. Dette forudsætter at vi altid snakker sammen og selv er strukturerede omkring aktiviteten. Eksempelvis omkring hvordan vi tilrettelægger aktiviteter således vi danner det bedst mulige grundlag for oplevelsen af FLOW. Det vil sige at deltagerne går i et med aktiviteten og glemmer tid og sted for en stund.

4. DEL III – Epilog

4.1 Konklusion

Vi kan med afsæt i vores undersøgelse konkludere, at holdidræt for normalt begavede mennesker med ASF har en række gavnlige effekter forudsat rammerne og den pædagogiske indsats følger de beskrevne strukturer. En gavnlig effekt kan relateres til den rummelighed hvormed det lykkedes personalet at afvikle aktiviteten. Dette ansporer en høj grad af inklusion og mulighed for almengjort handleevne ind i praksisfællesskabet. Dette gør at brugerne får mulighed for, at udøve sociale handlinger og føle sig trygge i aktiviteten. Denne øvebane for sociale handlinger fremmes af et anerkendende miljø, som er kendetegnet ved symmetriske magtrelationer. Holdidrætten kan under disse omstændigheder udøves med

høj grad af overskud, fælles involvering og engagement. Dette påvirker de handlekontekster som omgiver holdidrætten og farver dem i en positiv retning. Dermed kan holdidrætten være medvirkende til at højne livskvaliteten for den enkelte deltager. Dog er det vigtigt at tage forbehold for subjektivitet og det skal gøres klart, at det er en række mangefacetterede forhold som har indflydelse på den samlede oplevelse af livskvalitet.

Retter vi optikken på brugerne igennem vores observationer ser vi en lang række sociale handlinger i mellem brugerne. Dermed overskrides vanskeligheder der er forbundet med de diagnostiske beskrivelser. Dermed ikke sagt, at autismen ophæves eller behandles, men vi kan snare nuancere diagnosen ved dens universelle udgangspunkt. Eksempelvis omkring det faktum at ASF er en gennemgribende udviklingsforstyrrelse, der gør sig gældende hele livet i alle situationer (Jf. ICD-10). Her kan nuancerne spille ind i forhold til autismen ser ud til at være mere udtalt i nogle kontekster end i andre. I holdidrætskonteksten muliggøres sociale handlinger, hvor fokus ikke er på brugernes kontaktvanskeligheder, men i stedet på det der fremmer sociale succesoplevelser. Vi ønsker ikke at fremsætte argumenter der er reduktionistiske, hverken i relation til den traditionelle habiliteringsorienterede tilgang eller den socialpraktiske læringsforståelse. Men vi vil, ud fra denne undersøgelse, gerne balancere en pædagogisk tilgang som handler om at tænke i fællesskaber for mennesker der har ASF parret med de elementer i den nuværende traditionelle autismepædagogik som er velfungerende. Dermed kan denne undersøgelse være afsættet til en pædagogisk tænkning, som også handler om hvordan normalt begavede borgere med autisme kan indgå i fællesskaber med ovenstående positive effekter for øje.

4.2 Fremtidige Perspektiver

Afsættet i denne undersøgelse er hvordan idrætsundervisning formidles så mennesker med Aspergers syndrom henholdsvis overskrider vanskeligheder ved autismen og indgår som inkluderede deltagere i idrætslige fællesskaber. Resultaterne viser en gavnlig effekt for brugerne på en række områder som blandt andet vedrører udvikling af sociale kompetencer, positiv selvopfattelse og forbedret livskvalitet.

Formålet med en ny undersøgelse vil være at underbygge og udvide resultaterne af denne undersøgelse. Den nuværende undersøgelse er lavet i en institutionel specialkontekst ved Autismecenter Nord-Bo med fokus på holdidræt.

En ny undersøgelse med et fokus på en almen pædagogisk sammenhæng, hvori der indgår børn med autisme i inklusionsforløb, ligeledes i fællesskabende idrætslige rammer, vil kunne udvide den nuværende undersøgelse. Eksempelvis i understøttende undervisning i folkeskolen. En sådan ny undersøgelse vil kunne udsige forskellen på de specialkontekstuelle rammer versus de almene. Spørgsmål som hvordan socialiserer, skabes relationer og faciliteres livskvalitet i special- versus almenkontekst er mulige parametre for en komparativ analyse. Konkret kan der laves sammenligninger på følgende områder: Inklusion (hvorvidt

føler deltagerne sig som inkluderede i fællesskabet), didaktiske dispositioner (hvorvidt og hvordan tilrettelægger, gennemfører og evaluerer pædagerne aktiviteten, Hvorvidt og hvordan anvender pædagerne en rollemodellering og hvad er deres syn på egen rolle i aktiviteterne), Fællesskaber (hvordan materialiserer fællesskabet sig og hvordan går deltagerne fra at være uøvede perifere deltagere til at være øvede legitime deltagere og hvad kendetegner delagtiggørelsen i fællesskabet), handlesammenhæng (Hvordan spiller forskellige handlesammenhænge før og efter aktiviteten en rolle for selve aktiviteten og hvordan er de med til at forme deltagerens handlinger ind i aktiviteten) og livskvalitet (hvordan faciliteres livskvalitet målt ud fra Siri Næss' definition af begrebet sammenlignet med den nuværende undersøgelses resultater). Overordnet set kan disse nedslagsområder og måske flere blive genstand for en diskussion af muligheder og begrænsninger i henholdsvis specialpædagogikken og almenpædagogikken med fokus på inklusion.

Et projekt der bygger ovenpå det nuværende projekt vil kunne udbygge de resultater vi pt. har fundet frem til. I den forbindelse er der behov for en komparativ analyse som alternativ til undersøgelserne der i denne undersøgelse er lavet i en specialpædagogisk kontekst. En sådan undersøgelse vil kunne nuancere resultaterne i den nuværende. Særligt vil fordele og ulemper i forhold til inklusion og relationsdannelse i en specialpædagogisk versus almen kontekst kunne sammenlignes. Resultaterne vil kunne bruges til at fremhæve de muligheder og begrænsninger der i pædagogiske sammenhænge der er for mennesker med autisme i Danmark. Hertil kommer at undersøgelsen kan bidrage til viden om inklusion og beskrivelse af pædagogers arbejde med børn/unge berørt af autisme i et almen pædagogisk miljø, så som folkeskolen. I dette FoU-arbejde med udgangspunkt i fælles bevægelsesaktiviteter.

Et nyt forsknings- og udviklingsarbejde vil være relevant for målgruppen af mennesker med autisme, da en udvidelse af det nye paradigme indenfor pædagogikken vil bringe andre livsområder i spil som traditionelt ikke har været i fokus. Livsområder der griber ind i en udvidelse af sociale kompetencer og oplevelsen af at været inkluderet.

5. Referencer

- Agerup, Lars, 2015: Pædagogens undersøgelsesmetoder. Hans Reitzels forlag.
- Alenkær, Rasmus. 2010. Arbejdet med adfærd, kontakt og trivsel – i den inkluderende skole. Ph. D-afhandling Syddansk Universitet.
- Ashbaugh, Kristen & Lang, Russell & Kern, Lynn & Regester, April, & Whitney, Ence & Whitney, Smith, 2010: Physical exercise and individuals with autism spectrum disorders: A systematic review. *Research in Autism Spectrum Disorders*.
- Attwood, Tony, 2008: Aspergers syndrom. Dansk Psykologisk Forlag & Hove Thomsen, Per & Skovgaard, Anne Mette, 2010: Psykiatri. FADL's Forlag.
- Duus, Gitte, M. fl. : 2014. Aktionsforskning – En grundbog. Samfundslitteratur
- Dreier, Ole. 1996: Praksisforskning om brugere og professionelle I Jensen, U. J. & Qvesel, J & Andersen, P. F. 1996: Forskelle og forandring – et bidrag til humanistisk sundhedsforskning. *Philosophia*.
- Fredrickson, Barbara. 2010. Positivitet. Dansk Psykologisk Forlag
- Frith, Uta, 2005: Autisme - En gådes forklaringer. Hans Reitzels Forlag.
- Gustafson, Kari & Lerche Mørck, Line . 2013: Forandringslæring med autismediagnoser I *Psyke & Logos*: 2013, 34. S. 203-224.
- Gynther, Karsten, 2014: Design-Based research – En introduktion. Educationlab, UCSJ
- Haney, Kathleen. 2002: Team Sports As Diagnostic Measure. *Journal of the philosophy of sport*.
- Hart, Susan. 2009. *Den følsomme hjerne*. Hans Reitzels Forlag.
- Holzkamp, Klaus. 2005: Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik. *Nordiske udkast*. Årgang 33. nr. 2. 2005
- Holmer Jørgensen, Charlotte, 2006: Autisemeforskning-trends-udvikling-overblik. Videnscenter for Autisme.
- Højholt, Charlotte. 2005: Forskning i Fællesskab. *Nordiske Udkast*.
- Ibsen, Bjarne. Jespersen, Ejgil. Toftegaard, Jan. Støckel, Michael Fehsenfeld & Louise Bæk Nielsen, 2012: Idrættens outsiders - Inklusion eller eksklusion af vanskeligt stillede børn og unge i idræt. Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.
- Kvale, Steinar & Brinkman, Svend. 2010. Interview. HR
- Lave, J. & Wenger, E. 2003: Situeret læring. Hans Reitzels Forlag.
- Lauritsen, Marlene B. et. al. 2013: The International Collaboration for Autism Registry Epidemiology (iCARE): Multinational Registry-Based Investigations of Autism Risk Factors and Trends. Springer.
- McDonald, Andrew A. 2010. Managing aggressive behaviour in care settings. Wiley-Backwell.
- Mesibov, B. Gary & Shea, Victoria: 2009: The TEACCH Program in the Era of Evidence-Based Practice. *Springer Science+Business* 24. Nov. 2009
- Mørck, Line Lerche, 2006: Praksisforskning I Bechmann, Torben Jensen, 2006: Psykologiske og pædagogiske metoder. Roskilde Universitets forlag.
- Mørck, Line Lerche, 1995: Praksisforskning som metode, teori og praksis. *Nordiske Udkast* NR 1. 1995. 23 årgang.
- Nissen, Morten & Mørck, Line lerche: 2006: Praksisforskning I Bechmann, Torben & Christensen, Gerd: 2006. *Psykologisk og Pædagogiske metoder*. Roskilde Universitets forlag.

-
- Nørgård, Aske G. & Preztmann, Mette , 2011: Fra bænkevarmer til fast mand på holdet. Autismebladet.
- Panerai, Simonetta & Zingale, Mainella & Trubia, Grazia & Finocchiaro, Maria & Zuccarello, Rosa & Ferri, Raffaele & Maurizio, Elia. 2009: Special Education Versus Inclusive Education: The Role of the TEACCH Program. Springer.
- Schopler, Eric. 2001: Treatment for Autism – from science to Pseudo-Science or Anti-science I Schopler, Eric & Yirmiya, Nurit & Shulkman, Cory & M. Marcus, Lee. 2001: The Research Basis for Autism Intervention. Kluwer Academic Publishers
- Seligman, Martin: 2011. At lykkedes. Dansk Psykologisk Forlag.
- Sowa, Michelle & Meulenbroek, R. 2012: Effects of Physical Exercise on Autism Spectrum Disorders: A meta-Analysis. Research in Autism Spectrum Disorders.
- Socialstyrelsen, 2014: <http://socialstyrelsen.dk/handicap/autisme/om-autisme/generelt-om-autisme/generelt-sos>. Socialstyrelsens hjemmeside: www.socialstyrelsen.dk.
- Socialstyrelsen, 2014: <http://www.socialstyrelsen.dk/handicap/autisme/aktuelt/nyt-forskningsprojekt-skal-undersoge-livskvaliteten-hos-voksne-med-autisme-1>. Socialstyrelsens hjemmeside: www.socialstyrelsen.dk.
- Sowa, Michelle & Meulenbroek, R. 2012: Effects of Physical Exercise on Autism Spectrum Disorders: A meta-Analysis. Research in Autism Spectrum Disorders.
- Ströhle, Andreas, 2009: Physical activity, exercise, depression and anxiety disorders. Journal of Neural Transmission & Martiny, Klaus, 2007: Physical therapies for depression. Ugeskrift for læger.
- Tobin, Megan C. & Drager, Kathryn D.R. & Richardson, Laura F. 2014: A systematic review of social participation for adults with autism spectrum disorders: Support, social functioning, and quality of life. Research in Autism Spectrum Disorders.

Internethenvisninger:

http://idraetsundervisning.dk/Boldbasis_final.pdf (01-03-2016)

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=160798> (01-03-2016)